

Vårt datum: 2025-08-25

Ert datum: 2025-04-02

Vårt dnr: 33-724-2025

Er ref: KN2024/02460

Yttrande

kn.remissvar@regeringskansliet.se
kn.cks.remisser@regeringskansliet.se

Handläggare: Annika Israelsson

VA-beredskaps betänkande Ökad va-beredskap, (SOU 2024:82)

Sveriges geologiska undersökning (SGU) har den 2 april 2025 tagit emot ovanstående ärende för yttrande. SGU har fokuserat på att svara på frågor inom SGU:s verksamhetsområde.

SGU:s sammanfattande inställning:

SGU

<u>tillstyrker</u>	föreslagna förändringar i lagen (2006:412) om allmänna vattentjänster och den tillhörande förordningen
<u>tillstyrker</u>	att aktörer inom vattentjänster ska ta fram beredskapsplaner som är integrerade i totalförsvarsplaneringen, men att planeringen behöver inkludera hela vattenresursen inte bara vattenanläggningen,
<u>tillstyrker</u>	införandet av en prioriteringsskyldighet för dricksvatten som en del av beredskapsplanen i lagen om allmänna vattentjänster,
<u>föreslår</u>	att SGU får uppdrag att ta fram och bidra med underlag till kopplat till grundvatten till de myndigheter som ska ta fram nationella prioriteringar av vattenanvändning,
<u>tillstyrker</u>	att kommunerna ska arbeta mer proaktivt med reservvatten och alternativa lösningar genom att planera för reservvattentäkter, nödvattenförsörjning och redundans i systemen,
<u>föreslår</u>	att SGU ska ges uppdrag att stötta kommunerna i detta hänseende vid utpekande av alternativa grundvattenresurser,
<u>föreslår</u>	att det regeringsuppdrag som SGU utförde tillsammans med Livsmedelsverket (Insamling och lagring av råvattendata och dricksvattendata regeringsuppdrag LI2023/02884, LI2023/00381), får särskild finansiering och genomförs,

- föreslår att SGU ska få uppdrag att ytterligare utveckla förmågan att ta långsiktiga prognoser avseende grundvatten särskilt med fokus på hur klimatförändringar påverkar både kvantitet och kvalitet,
- föreslår att 1 § SGU:s instruktion (2008:1233) förtydligas gällande SGU:s roll som förvaltningsmyndighet för frågor om landets geologiska beskaffenhet, mineralhantering och hållbart nyttjande av grundvatten och att de viktigaste myndigheterna som SGU behöver samverka med gällande grundvatten skrivs in i instruktionen,
- föreslår att Havs- och vattenmyndigheten och SGU gemensamt ska ta fram en nationell strategi och handlingsplan för ett resurseffektivt och ansvarsfullt nyttjande av vattenresursen genom aktörsgemensam samverkan (kap 8.2.2), för att både yt- och grundvattenresurser ska få ett adekvat skydd.
- föreslår att SGU ska få i uppdrag att tillsammans med andra utpekade myndigheter ta fram en plan för att öka kunskapen om samhällets vattenanvändning ex. avseende om vattenuttag,
- föreslår att ovanredovisade förslag till tillkommande uppdrag som inte ryms inom det arbete som SGU bedriver idag behöver komma som regeringsuppdrag med särskild finansiering och
- anser att fördelningen av beredskapsansvaret mellan myndigheter och kommuner behöver förtydligas.

Motiveringar för SGU:s ställningstagande framgår nedan.

Beredskapsplaner och totalförsvar

Kommunerna och kommunala bolag med VA-ansvar föreslås få ett lagstadgat krav att ta fram beredskapsplaner, som omfattar vattenförsörjning, avloppshantering och reservlösningar vid kris, höjd beredskap eller krig.

SGU ställer sig positiv till att aktörer inom vattentjänster ska ta fram beredskapsplaner som är integrerade i totalförsvarsplaneringen. SGU delar vidare utredningens bedömning att VA-anläggningar behöver få ett tillräckligt skydd, men anser att det är minst lika viktigt att skydda råvattnet i tillrinningsområdet till uttagspunkten. Kommunernas beredskapsplaner behöver därför inkludera hela vattenresursen, både hur VA-anläggningen och vattenresursen i sig kan skyddas mot föroreningar och utifrån hur vattenresursen bäst kan nyttjas. Även bemyndiganden till kommunerna avseende användningsbegränsningar av VA behöver kompletteras med begränsningar av användningen av hela vattenresursen. Kommunernas beredskapsplaner behöver också inkludera ”worst case” scenarier avseende en plan för hur flera olika kris/krigssituationer som uppkommer samtidigt hanteras. Det kan till exempel vara en nederbördsfattig sommar samtidigt som ett utbrott av föroreningar (ex radioaktiv strålning) eller sabotage som slår ut den normala dricksvattenförsörjningen.

Prioriteringsskyldighet för dricksvatten

SGU tillstyrker de föreslagna förändringarna i lagen om allmänna vattentjänster och den tillhörande förordningen, särskilt vad gäller införandet av en prioriteringsskyldighet. En

prioriteringsskyldighet ger enligt SGU ett bra lagstöd för effektiv planering för användningen av VA-anläggningen, vilket saknas idag. Hela vattenresursen behöver inkluderas, se stycket ovan. Om inte samtlig användning av en vattenresurs inkluderas i prioriteringen kan det leda till en ofördelaktig fördelning av vattnet mellan VA-anläggningens användning och annan användning. I till exempel en situation med torka kan VA-anläggningen riskera få kraftig vattenbrist, om inte övriga uttag i samma vattenresurs (både med och utan tillstånd till uttaget) kan minska uttagen. Resultatet av utebliven helhetssyn kan göra att det inte finns något vatten kvar att prioritera inom VA-anläggningen.

Ansvaret för prioriteringen åläggs, enligt utredningens förslag, kommunerna. Många grundvattenmagasin är relativt stora och kan vara geografiskt lokaliserade i flera kommuner och användas för flera olika dricksvattenproduktioner och annan vattenanvändning. För att möjliggöra kommunala prioriteringar av användningen av grundvattenresursen behöver det därför också införas krav på regionala prioriteringar av vattenanvändningen. Det bör också på övergripande nivå tas fram nationella prioriteringar av vattenanvändning, i syfte att hjälpa kommunerna, regionerna och länsstyrelserna i deras prioriteringar. Här kan SGU fylla en viktig roll när det kommer till grundvattenresurser genom att bidra eller ta fram underlag till kopplat till grundvatten till de myndigheter som ska ta fram nationella prioriteringar av vattenanvändning till de myndigheter som ska bidra

Reservvatten och alternativa lösningar

SGU tillstyrker att kommunerna ska arbeta mer proaktivt med reservvatten och alternativa lösningar. I SGU:s myndighetsuppdrag ingår att kartera grundvattenförekomster och visa var det finns vattentillgångar som kan nyttjas för vattenförsörjning, karteringar om grundvattnets känslighet och skyddande lagers genomsläpplighet och strömningsriktningar. SGU har idag en roll att hjälpa kommunerna med att ta fram underlag till dricksvattentäkter som kan utgöra alternativ till befintlig dricksvattenförsörjning. I nu framlagt förslag läggs ansvaret i huvudsak på kommunerna att lösa frågan. SGU bör därför ges utökat uppdrag att stötta kommunerna i detta hänseende vid utpekande av alternativa grundvattenresurser.

SGU:s roll avseende vattenförsörjning

VA-beredskaps utredningen föreslår att SGU ska få flera tillkommande uppgifter för att stärka Sveriges förmåga att hantera vattenförsörjning vid kris, höjd beredskap och krig, men också på grund av klimatförändringar och nya hot i form av miljögifter. Sammanfattningsvis anser utredningen att SGU bör få ett tydligare ansvar att samordna arbetet med grundvatten. SGU tillstyrker att myndigheten föreslås få flera tillkommande uppgifter för att stärka Sveriges förmåga att hantera vattenförsörjning vid kris, höjd beredskap och krig, men också på grund av klimatförändringar och nya hot i form av miljögifter. SGU har möjlighet att ge stöd till kommuner och myndigheter med expertkunskaper och vägledning vad avser grundvattenresurser, vilket är särskilt angeläget när det kommer till små kommuner som har begränsad kompetens och resurser. SGU kan också bidra till beredskapsplanering genom att identifiera strategiska grundvattenresurser som kan nyttjas vid kris eller krig.

Utveckling av databaser och kartverktyg

Vidare föreslår utredningen att SGU ska vidareutveckla sina databaser och geologiska kartverktyg för att kunna förbättra förmågan att tillhandahålla geologisk information och förbättra planering och beslutsfattande kring vattenförsörjning.

Register över vattentäkter och råvattenkvalitet

SGU ställer sig positiv till att myndigheten får ett sådana uppdrag. Såsom utredningen ger uttryck är det centralt att nuvarande Vattentäktsarkiv ersätts. Det är därför av stor vikt att det regeringsuppdrag som SGU utförde tillsammans med Livsmedelsverket får särskild finansiering och genomförs (Insamling och lagring av råvattendata och dricksvattendata regeringsuppdrag LI2023/02884, LI2023/00381) Uppdraget slutredovisades den 1 juni 2024. En sådan insamling skulle vara ett stöd i beredskapsarbetet för att skydda Sveriges gemensamma vattenresurser.

Utveckling av SGU:s prognosarbete

SGU av har sedan 2018 arbetat aktivt med att ta fram långsiktiga prognoser för grundvatten i Sverige, särskilt med fokus på hur klimatförändringar påverkar både mängd och kvalitet. Prognoserna visar att cirka 270 av Sveriges 290 kommuner är helt eller delvis beroende av grundvatten för sin vattenförsörjning, vilket gör påverkan av klimatförändringar särskilt kritiska. SGU har utifrån detta tagit fram en klimatmodell för perioden 2011–2100. Prognosarbetet behöver utvecklas och SGU behöver därför ges uppdrag att få utökade möjligheter att utveckla sin förmåga att ta långsiktiga prognoser. Det är viktigt att denna förmåga finns på plats vid en eventuell kris.

Övervakning

Likaså kan SGU bidra till en ökad övervakning både kvantitativt och kvalitativt för att studera påverkan och förändringar, såsom nivåförändringar i ett förändrat klimat eller diffus spridning av PFAS. Detta för att kunna bättre bidra till att få koll på eventuella risker och för att bättre kunna skydda dricksvattentäkter som är kopplat till grundvatten.

Ändring av SGU:s instruktion

SGU är beredskapsmyndighet sedan den 22 juli 2025. Utredningen konstaterar att SGU redan idag är förvaltningsmyndighet för grundvattenfrågor. Det innebär att myndigheten har skyldighet att utveckla sin beredskapsförmåga utifrån myndighetens ansvarsområden. Ingen av nuvarande beredskapsmyndigheter har ansvar för frågor om vattenhushållning och skydd av själva grundvattenresurserna. För att SGU ska kunna utföra de föreslagna uppgifterna och för att det i beredskapssammanhang inte ska råda några tveksamheter kring ansvarsförhållanden är det viktigt med ett tydligare och förstärkt mandat för SGU:s förvaltningsuppdrag inom grundvatten. För att underlätta och möjliggöra ett mer effektivt arbete med beredskap kopplat till dricksvattenförsörjningen finns ett behov av att se över och förtydliga SGU:s instruktion. Av 1 § instruktionen bör det framgå att SGU är förvaltningsmyndigheten för frågor som rör landets geologiska beskaffenhet, mineralhantering och ett hållbart nyttjande av grundvatten.

Instruktionen behöver därför även peka ut de myndigheter som det är viktigast för SGU att samverka med inom grundvattenområdet.

SGU:s instruktion behöver uppdateras och SGU hemställer därför om att instruktionen behöver ändras.

Samverkan med andra aktörer

SGU ska enligt utredningen samverka med MSB, kommuner och andra myndigheter för att skapa ett mer robust system för vattenförsörjning. Samverkan är en del av ett större paket som syftar till att stärka Sveriges totalförsvar och säkerställa tillgången till vatten även under svåra förhållanden.

Många förslag inkluderar nationella samordningsinsatser av olika myndigheter. Bland annat föreslås att Havs- och vattenmyndigheten ska ta fram en nationell strategi och handlingsplan för ett resurseffektivt och ansvarsfullt nyttjande av vattenresursen genom aktörsgemensam samverkan (kap 8.2.2). SGU omnämns som en viktig resurs i arbetet, men att myndigheten också endast med som ”rådfrågas”. Eftersom det finns många vattentäkter som är helt grundvattenberoende är det lämpligt att HaV och SGU får detta som ett gemensamt uppdrag att ta fram en sådan strategi och handlingsplan för att både yt- och grundvattenresurser ges ett adekvat skydd.

Samhällets vattenanvändning

SGU konstaterar att det finns en bristande kunskap om och effekten av samhällets vattenanvändning ex. avseende vattenuttag. Det finns en stor mängd äldre tillstånd till vattenuttag, där tillståndet inte är tidsbegränsat. Äldre tillstånd har ofta en låg miljöhänsyn och vattenuttaget kan ha stora negativa effekter i miljön. I dag finns också ett antal bortledning av vatten som inte har tillstånd, antingen för att de inte behöver tillstånd enligt miljöbalken, är olagliga eller okända. Informationen om bortledning av vatten är inte samlad. Tillsynen är också mycket bristfällig. Det för med sig att det idag krävs en stor arbetsinsats för att få in kunskap om dessa bortledningar av vatten och dess, inkluderat att upprätta kontrollprogram och utifrån det samla in övervakningsresultat. En nationell plan för hantering av befintliga vattenuttag och vattenbortledning skulle behövas för att få kontroll på vattenuttag respektive bortledning och dess påverkan på grundvatten. SGU borde tillsammans med andra relevanta myndigheter få ett sådant uppdrag att ta fram en sådan plan.

Nationell samordning och tillsyn

Nationella myndigheter föreslås ta fram mallar, vägledningar och utbildningar för att stödja kommunerna i arbetet.

Inom beredskapsfrågorna är det oklart med ansvarsfördelningarna. Hur långt sträcker sig det kommunal respektive regionala ansvaret för beredskap för en krissituation. Hur omfattande beredskap ska en kommun ha för att möta till exempel en regional föroreningsspridning med strålning? Är det 10 eller 100-årstorkor/skyfall som kommunen ska klara av? Vattenförsörjning som är lokaliserad i andra kommuner eller till och med andra län – vem ansvarar för att den fungerar? Vem ska förse eventuella NATO-trupper med vatten om det blir aktuellt? Hur stor reservkapacitet behöver en kommun ha för att bli ”godkänd” som beredskapsförsörjare? Här behövs en tydligare ansvarsfördelning men också vägledningar från nationella myndigheter om vilken beredskap som kan behövas och hur den ska utformas. SGU anser därför att ansvarsfördelning behöver förtydligas.

Finansiering

Utredningen har lagt fram förslag om att SGU behöver få utökade bidrag. SGU föreslår, som ovan framförts, att SGU ska ges ytterligare uppdrag inom grundvattenområdet som bidrar till förstärka

Sveriges beredskapsförmåga. Det utökade uppdragen rymmer inte inom det arbete som SGU bedriver idag och behöver komma som regeringsuppdrag med särskild finansiering.

Beslut i detta ärende har fattats av generaldirektör Anette Madsen.

I den slutliga handläggningen av ärendet har även chefen för ledningsstaben Göran Risberg, avdelningscheferna Karin Gustavsson och Jennie Abelsson, säkerhets- och säkerhetsskyddschefen Peter Wengrud, enhetscheferna Mats Wallin och Frida Öhlén, statsgeologerna Carola Lindeberg. Juristen Annika har varit föredragande.

Anette Madsen

Annika Israelsson